

Fælleden □ et levende og bæredygtigt alternativ i samfundsindretningen

Skrevet af: **Christian Ydesen** | Offentliggjort: 02. september 2007

Anmeldelse af Erik Christensen og Per Christensen (red.) (2007), "Fælleleder i forandring". Aalborg Universitetsforlag, 286 sider, 250 kr.

Inden scenen sættes for en nærmere præsentation af "Fælleleder i forandring" kan det givetvis være formålstjenligt at indkredse selve begrebet fælled.

I dette ærinde kommer antologien os allerede i møde ved i første omgang at fremføre begrebets etymologiske ophav: "Det danske ord fælled betyder oprindeligt den fælles jord, som henlå udyrket og brugtes som græsgang. Det kommer af det gamle danske navn fælath - fæ: "kvæg" og lath: "landområde". (side 9). Nærmere bestemt defineres fælled i bogens indledning som " (...) ressourcer med oprindelig fri adgang samt at én aktørs udnyttelse kan nedsætte andre aktørers mulighed for det samme." (side 13). Denne indledningsvise definition af fælledbegrebet må siges at være temmelig snæver og det er da også en definition som siden problematiseres i antologien. Som det meget rammende påpeges, er eksempelvis viden eller det, man i det hele taget kan kalde den intellektuelle fælled, netop karakteriseret ved, at én aktørs udnyttelse ikke nedsætter andre aktørers mulighed for det samme (se bl.a. Birgitte Gregersen og Björn Johnsons bidrag om viden som vare i et Nord/Syd-perspektiv). Lad det derfor være rimeligt at sige, at en fælled er en fælles ressource - det vil med andre ord sige en ressource, som ikke er underlagt privat ejendomsret.

I en tid, hvor den private ejendomsret til stadighed synes at udvide sit domæne, kan det måske synes som en anakronisme at fremføre fælledbegrebet som en interessant størrelse - ikke mindst i lyset af begrebets historiske betydning som en fælles jord i tilknytning til et landsbyfællesskab. Det er imidlertid en sådan indvending, antologien netop forsøger at imødegå: "I denne antologi vil vi vise, at spørgsmålet om fælleleder er meget mere end en historisk problematik, nogle fælles jorde, græsgange og overdrev i et landsbyfællesskab, der blev indhegnet engang. I dag foregår også en kamp omkring indhegning eller privatisering vedrørende væsentlige naturressourcer som fisk, vand, bestemte biotoper og generelt biodiversiteten, men også omkring kulturelle og sociale fælleleder, som viden, universiteter, Internet osv." (side 16)

Formålet med antologien er således: "(...) at få det danske fælledbegreb genoplivet og givet en udvidet moderne betydning på tilsvarende vis, som man har set det i de angelsaksiske lande omkring commons-begrebet. Ikke bare for at styrke bevidstheden om disse gamle som nye fælleleder, men også deres sammenvævning med det begreb om fællesskab, som lægger sig op ad det. Endelig er det et formål at introducere forskellige teoretiske vinkler på, hvordan man i videnskabelig sammenhæng kan analysere forskellige former for fælleleder og deres udvikling." (side 15)

Til at understøtte denne ambition gør antologien brug af fire gennemgående spørgsmål for antologiens mange bidrag:

- Hvilke teknologier påvirker udnyttelsen af fælleden?
- Hvilke ejendomsformer er den underlagt gennem tiden?
- Hvilke normer dannes omkring brugen af fælleden?
- Hvordan opfattes objektet - fælleden - til forskellige tider?

Til at indkredse, nuancere og udbrede fælledbegrebet kaster antologiens bidragydere sig ud i en

mangfoldighed af historiske og økonomiske case-studier bundet sammen af ovennævnte spørgsmål. Men den gennemgående antagelse om fælleder er, at de "(...) kan ses som en af de potentielle kilder for vores overlevelse, velfærd, frihed (selvforvaltning) og identitet og dermed [er de] selvfølgelig bundet sammen med hele vores samfund og spørgsmålet om, hvordan det skal udvikle sig." (side 16)

Antologien tager afsæt i Garret Hardins artikel fra 1968 med den sigende titel "The Tragedy of the Commons". Her argumenterer Hardin for, at en fælled altid vil være en tragedie, eftersom en fælles ressource vil blive udsøkket på grund af manglende ansvarlighed hos dens brugere. Løsningen er for Hardin den private ejendomsret, fordi den sikrer ansvarlighed. Erik Christensen introducerer denne helt centrale artikel, som flere af antologiens bidrag refererer til.

Mogens O. Madsen foretager herpå en økonomisk og historisk analyse af landbrugsfælledens skæbne i Danmark, mens Jan Holm Ingemann beskæftiger sig med andelsbevægelsen som fælled.

Derpå følger endnu en artikel af Erik Christensen omhandlende den danske filosof Poul Bjerres eksperimenter med lokalsamfund (bl.a. i Krejbjerg i 1974). I den forbindelse adresseres det meget interessante og helt centrale spørgsmål om menneskets natur. Her slår Bjerre fast, at mange træk i dagens samfund viser, at mennesker er disponeret for egoisme. Men det må ses som et træk, der er bestemt af særlige samfundsmæssige omstændigheder - det er således væsentligt at skelne mellem at være disponeret for noget og at være determineret til noget. Denne pointe har afgørende betydning for fælledbegrebets overlevelse, fordi en fælled vanskeligt vil kunne bestå under et regime af fuldstændigt frie egoister.

Med afsæt i Bjerre slår Erik Christensen videre fast, at: "Vi kan ønske noget vi ikke behøver, og vi kan behøve noget vi ikke ønsker. Reklamen virker i den forstand, at den påvirker vores ønsker eller fremelsker nogle pseudobehov, der ikke kan dække de egentlige behov. I vore dage er de fleste behov præget af den dominerende magt- og pengeutopi. Den bygger på den økonomiske behovsmodel, hvor man antager, at mennesket har umættelige, materielle behov. Det er imidlertid en falsk behovsteori. De materielle behov er netop ikke maksimeringsbehov, som Bjerre kalder det, men optimeringsbehov. Derimod er vores immaterielle og eksistentielle behov maksimeringsbehov og derfor umættelige." (side 94)

Ovenpå disse filosofiske tanker diskuterer antologiens anden redaktør Per Christensen grundvandet som fælled, idet han særligt fokuserer på den historiske udvikling samt forskellige ejendomsforhold i forhold til grundvandet. I forlængelse heraf finder man Troels Jacob Hegeland og Sten Sverdrup-Jensens historiske analyse af fiskefælleden i Danmark.

I Per Christensens andet bidrag stilles der skarpt på naturfælleden - nærmere forstået som biodiversitet. I denne forbindelse rejses der en bemærkelsesværdig kritik af Hardins privatiseringslogik, idet den økonomiske værdi af naturfælleden ikke er nævneværdig. Hvilken økonomisk værdi er der eksempelvis forbundet med at have en bestemt frø- eller gnaverart på sin jord? Det er langt mere økonomisk rentabelt at udstykke jorden til sommerhusgrunde eller drive intensivt landbrug. Det handler med andre ord om biodiversitet kontra økonomisk trang til ressourceudnyttelse. Dermed undermineres Hardins antagelse om den private ejendomsrets forjættelser i forhold til at sikre beskyttelse og ansvarlighed over for ressourcen. Per Christensen slutter af med en pointe om, at: "Fællederne udvikler sig historisk, og deres dynamikker er betinget af det samfund, som de er en del af." (side 166) Dermed søger Per Christensen at udvide og aktualisere fælledbegrebet.

Generelt er antologiens argumentation meget logisk bygget op, og den er samtidig let at følge for læseren. Men enkelte steder sniger der sig dog polemiske bemærkninger ind, som er ude af den emnemæssige kontekst. Eksempelvis har Frede Hvelplund en udmærket og grundig gennemgang af

det danske elsystems udvikling i nyere tid, men pludselig falder han for fristelsen til - i to linjer - at inddrage forholdene på universiteterne (side 171). Det er et fænomen, som i nogen grad virker forstyrrende for læseren. På den kritiske side viser antologien samtidig også visse steder en tendens til at blive en smule specialiseret og teknokratisk. Der er dog ingenlunde tale om en gennemgående tendens.

Anders Lundkvist retter blikket mod den intellektuelle ejendomsret eller, med andre ord, den åndelige fælled. Her fremkommer Lundkvist med en særdeles interessant betragtning om frihedsbegrebet, idet han går i kødet på den liberalistiske frihedsforståelse. Lundkvist kritiserer, at vore såkaldte frie valg allerede er struktureret af kapitalens beslutningstagere, og vi kan følgelig kun vælge inden for en determineret palet af valgmuligheder. I den forbindelse pointerer Lundkvist, at den liberalistiske frihed må komplementeres af en social frihed til at være med til at sætte denne dagsorden af valgmuligheder. Som han skriver, er ren, individuel frihed kun en halv frihed (side 205). Fælledens åbner heroverfor mulighed for en mere helstøbt frihed, fordi fælledens brugere har mulighed for at være med i beslutningsprocesserne.

I Mogens O. Madsens andet bidrag gennemgås universiteterne i lyset af begrebet om den intellektuelle fælled.

Petter Næss stiller skarpt på jordens økologiske bæreevne som fælled. Han pointerer bl.a., at denne fælled er karakteriseret ved "(...) fraværet af globale og internationale demokratiske styringsorganer med magt til at hindre enkeltstående nationer i at forbruge så store dele af klodens begrænsede ressourcer, at det samlede ressourceforbrug overstiger det miljømæssige bæredygtige - eller lægge beslag på en uforholdsmæssig stor del af de ressourcer, som ville være tilgængelige, hvis det samlede ressourceforbrug skulle holdes inden for jordens økologiske bæreevne." (side 255) Endvidere rejser Petter Næss en kritik af Hardin, idet han påpeger, at: "Garret Hardins strategi for at forhindre overforbrug af de globale fælleder er at regulere antallet af brugere frem for at regulere størrelsen af forbruget for den enkelte." (side 268) Dermed antager Hardins privatejendomsretlige kritik af fælledens socialdarwinistiske overtoner.

I Erik Christensen og Per Christensens efterskrift påpeges det bl.a., at fælledens ikke er et "(...) spørgsmål om ikke-ejendomsret contra ejendomsret, og ej heller at fællesskaber som en social organiseringsform er dårligere eller mindre effektiv end privat ejendomsret." (side 279)

Efter at have læst antologiens bidrag er man tilbøjelig til at give redaktørerne ret, når de påpeger, at de forskellige moderne fælleder er placeret helt centralt i forhold til vores menneskelige basisbehov.

Nu kan man så spørge, om projektet lykkes - bliver formålet realiseret?

Som læser kunne man godt savne en endnu mere udfoldet kritik af Hardin, fordi opgøret med Hardins tankegang er så central for fælledbegrebets duelighed og overlevelse. Eksempelvis mener jeg, at antologien overser Hardins manglende forståelse af de private aktørers materielle forankring. Det skal nærmere forstås som det forhold, at de private aktører, som ejer hver sin ressource, er afhængige af det kapitalistiske diktum om at profitmaksimere. De er således ikke helt frie til blot at varetage deres ressourcers interesse ved at pleje og drage omsorg for den - der er fremdeles eksterne påvirkningsfaktorer, som kan underminere grundlaget for Hardins argument om, at private aktører bedst vil kunne varetage jordens ressourcer. Eksempelvis kan det være vanskeligt for en given privatejer at indstille udnyttelsen af sin ressource, hvis han/hun er udsat for hård konkurrence fra sine konkurrenter: Kunne man forestille sig, at Shell pludselig siger: "Lad os indstille ekspansionen i olieudvinding og olieboringer, for vi vil gerne være sikre på, at der også i fremtiden kan sikres en stabil forsyning af olie." Næppe... for derved ville selskabet blive sejlet agterud af Q8 og andre konkurrenter, der ville blive stillet bedre i konkurrencen med Shell og dermed i sidste opå mulighed for at opkøbe Shell. Ergo, hvis kapitalisten vil vedblive at være kapitalist, kan han/hun ikke

sidde kapitalismens diktum om profit overhørig.

Overordnet må man imidlertid sige, at redaktørerne og bidragyderne med stor grundighed manøvrerer rundt i fælledbegrebets mangfoldige ophav og mangetydige konnotationer. Gennem antologien søger redaktørerne og bidragyderne at indkredse fælledbegrebet samt at afdække dets logik og rækkevidde for nutidens politiske virkelighed. Dette projekt lykkes til fulde.

I bogen argumenteres der videre overbevisende for en styrkelse af de fællesskaber, der ligger bag en fælled, og forsvaret for og nyudviklingen af en række gamle og nye fællede, som basis for en mere bæredygtig udvikling og som kontrast til en overdreven liberalisering (bagsiden). På den baggrund er det denne anmelders vurdering, at introduktionen af fælledbegrebet er en innovativ vinkel i samfundsdebatten, som i vid udstrækning skærer på tværs af etablerede politiske rammer og konventioner.